

Ékè Ùne Dịka Abụ Akụkọ Dike Ederede Igbo

Nke Si n'Aka

Eze Eucharia Anenechukwu (Ph.D)

Department of Linguistics and Communication Studies

University of Port Harcourt

eucharia.eze@uniport.edu.ng +2348066611695

na

Ugwoke Uchenna Jude

Department of Linguistics, Igbo & Other Nigerian Languages

University of Nigeria, Nsukka

+2348058740538 uchenna.ugwoke.pg000210@unn.edu.ng

Ụmịedemede

Ọrụ nchọcha a nyochara Eke Une iji gosiputa ya dị ka abụ akụkọ dike ederede ndị Igbo nwere. Ihe kpaliri ọrụ nchọcha a bụ na ndị ọkammụta W.O. Nsofor na F.C. Ogbalu bụ ndị gughariri ya bụ abụ tupu e biputa ya ekwetaghị na ọ bụ abụ akụkọ dike nke mere ka ha kowaa ya dị ka akụkọ abụ kariya ikowa ya dịka abụ akụkọ dike. N'igosiputa na Eke Une bụ abụ akụkọ dike, ndị nchọcha gbasara aka nyochaa mmebere Eke Une dika abụ na emereme dike putara ihe n'Eke Une. E jiri usoro ntuleghari mee nchọcha a ma si n'Eke Une weputa ihe ndị mebere njiatule nchọcha. A gbasoro usoro ngughari mkpachapụ anya weputachaa njiatule ndị a. A gbadoro ụkwụ n'atutu ọdịdị wee ruo ọrụ na nchọcha a. Nchọcha hutara na Eke Une nwezuru ihe ndị na-emebe abụ Igbo. A chọputara

ọgụ puru ichie dike lugasiri n'abu akuko a nke gbasatara mmadu, anumanu na mmuo nke bu njiri mara abu akuko dike. Asusu puru ichie e ji eme otuto na njamma bukwa nke e ji ama abu akuko dike ka Obike jiri choo oru ya mma. Site n'ihe ndi a, a choputara na iruwa uka ma ndi Igbo e nwere abu akuko dike nke ha abaghi uru. Nke a bu ihe mkpoku nye ndi ozo nadedegasi abu Igbo ka ha werekwa abu koo ogologo akuko nke nwere emereme na asusu dike.

Mkpelite

Akaze na Okoro (2017) kowara agumagu dika oru nka nke sitere n'echiche puta ma burukwe nke e ji asuru n'onu ma o bu ederede eziputa. Abu bu otu n'ime ngalaba agumagu e nwere. Abu gosiputara onwe ya dika ihe di ichie n'ebe agumagu ndi ozo di n'ihi na asusu ya na-akpi okwu akpi ma dikwa n'udi egwu nke e ji asusu na-akpali mmuo wee hazie. Abu akuko dike bu otu n'ime udi abu di ichie ichie e nwegasiri. Udi abu ndi ozo gunyere abu ikpe/nkocha, abu echiche miri emi, abu akwa ariri, abu otito, abu ofufe dgz.

Ihe di mkpa a ga-aghota bu na abu bu oru nka. E ji asusu na-akpalite mmuo mmadu, edeputa ma o bu aguputa ya. Mmadu na-echemi echiche ime wee na-akpo abu. Abu na-ejikari okwu tara akpu ma o bu okwu tara mmiri eziputa echiche. Asusu abu na-eputakarị n'okwu nka. O na-ebu nghota nkiti na nghota miri emi. Ndi mmadu tumadi ndi Igbo anaghi enwe mmasi ileba anya n'ihe omumu o bula gbasara abu dika ngalaba agumagu. Nwadike (1992) ziputara nke a site n'ikwuputa ihe ise mere abu ji sie ike kara ngalaba agumagu ndi ozo. Ha gunyere: nhazi ya na-adi ichie, nghota ya na-ata akpu, asusu ya na-ebu aju, odide ya na-esi ike ma o na-esere okwu esere. N'ihi ihe ndi a, otutu mmadu na-agbara abu

ozo. Etu o sila di, onye ghotara ya na nsogbu ya, o ga-adiri onye ahụ mfe. Nleghara anya a na-eleghara abụ na-eme ka a hapu inweta uru niile di na ya. Abụ *Eke Une* bu nke ndi mmadu amaghi na o juru eju n'akuko ala, akuko nkomiriko na emereme dike di iche iche. O nwere ndi na-ahuta ya dika akukonabu ndi ozo e nwegasiri.

Abu akuko dike bu abu akomako toro ogologo nke na-eji asusu mbuli elu ako maka ike dike kpara. Abu akuko dike malitere site n'agumagu odinaala. Abonyi na Eze (2016) kwara na kemgbe oge ochie ka ndi mmadu na-eto ihe ekere di iche iche na-akpa ike. O nwere ndi na-aputa n'udi mmuo, anughia, ma o bu mmadu puru iche. A na-eji mbem na abu otuto aja ha mma. Abu ndi a na-esi n'aka fere aka. O bu ya ka e ji echekwa omenaala. Nnabuihe (1990) gosiri na ufodu ndi okammuta n'agumagu dika W.O. Nsofor na F.C. Ogbalu ekwetaghi na *Eke Une* bu abu akuko dike. Nke a putara ihe mgbe Nnabuihe (1990) gbara Obike ajuju onu choputa na "Original Igbo Ballad" (akukonabu) e dekwasiri n'ihu *Eke Une* bu nke sitere n'aka W.O. Nsofo na F.C. Ogbalu bu ndi gughariri ya bu oru tupu e biputa ya. Ha ekwetaghi na o bu abu akuko dike (epic). O bu ya mere ha ji kwaa ya dika akukonabu. Ya bu abu bu nke juputara na nkaasusu ndi e ji eziputa nghota n'abu. Mana o bu ihe mwute na nchocha e merela na ya adibeghi otutu etu o si di n'abu akuko dike mba uwa ndi ozo. Naani ndi okammuta ole na ole na-enwe anumoku ibulite mbo nwa amadi a gbara elu. O bu ya kpaliri mmuo ndi nchocha ime nchocha n'isiokwu a.

A ka nwere ndorondoro ma *Eke Une* o bu abu akuko dike ka o bugh. Otutu ndi mmadu aghotaghi nke o bu. Otutu anakwaghi etinye uchu ime ihe omumu na ya ma o bukwany guo ya maka ule. Nnabuihe (2010) kwara na kemgbe ochie

ka ndi agumagu, tumadi ndi no na ngalaba agumagu Igbo no na-aju ajuju banyere abu akuko dike nke e dere n'asusu Igbo. Ufodu n'ime ha malitere iru uka ma e nwere ike inwe abu akuko dike n'asusu Igbo? Isiokwu a gara n'ihu na-ebute oke ndorondoro oge o bua ndi okammuta gbakoro ikwu maka ya. Nnabuihe (2010) mekwara ka a mara na ndorondoro a digidere etu a ruo n'afu 1977 bu mgbe Emmanuel Obike deputara otu abu nwere ahirjabu di otu puku, nari ise na abuo n'asusu Igbo ma kpoo ya *Eke Une*. Kemgbe ahụ ruo taa; n'uche ndi nchocha, o nwebeghi oyiri ya putara ihe. Ufodu ka na-arụ uka na o tozughị okè ibụ abu akuko dike. Nsogbu nchocha a bu ichoputa ma abu a bu *Eke Une* o tozuru n'ezie ikpo abu akuko dike Site n'ime nke a, ndi nchocha lebara anya na n'inyocha emereme dike n'Eke Une.

Udi chocha e jiri mee nchocha a bu nke ntuleghari ma o bu nnyocha odidi/ndina ejiam (qualitative paradigm). Awotunde na Ugodulunwa (2004) n'ikowa usoro ntuleghari a kwuru na o bu udi nchocha nke na-agbaso usoro inweta njiatule site n'igughari ederede dika akwukwo ogugu, edemede, ekwumekwu, akwukwo agumagu na edide ndi ozo. Ndi nchocha na-esi na ngughari na ndeputa wee weputa njiatule nchocha. O bu ya kwesiri nchocha a maka na njiatule ya niile sitere n'akwukwo agumagu.

Ebe e si nweta okpurukpu data e jiri mee nchocha a bu n'Eke Une nke Emmanuel Obike dere. Ndi nchocha seputara njiatule mebere nchocha a site n'igbaso usoro igumi na ngughari *Eke Une* ugboro ugboro. Na ngughari a ka ha huru ma weputa emereme ndi ahụ gosiri *Eke Une* dika abu akuko dike. Uzo ozo ha si nweta njiatule bu site n'igu otutu akwukwo sitere n'oba kwukwo na intaneti. Ha gara ebe ndi a

wepụta akwụkwọ na ederede ndị ọzọ dị iche iche nke metụtara isiokwu nchọcha a.

Ntulegharị Agumagu Atụtụ n'isiokwu

Atụtụ ọdịdị (Formalism)

Atụtụ ọdịdị dika Cain (1999) siri kọwaa, batara n'agumagu Bekee n'afọ 1929 site n'aka I. A. Richard. N'ituputa na ikowa atụtụ a, Richard (1929) gwara umu akwụkwọ ka ha kọwaa ihe ufodu abụ ndị a na-anụ aha ha dere na-ekwughị aha odee abụ ndị ahụ. Atumatụ a kwalitere igbado anya wee guo akwụkwọ agumagu ma hapu idabere n'ihe a maara banyere odee ma o bu akuko ala gbasatara agumagu ahụ. Atụtụ a na-agbado ukwu na mkpa o di ikowa agumagu site n'etu o di. Ya bu na odidi agumagu bu ihe a na-agbado ukwu iji kowaa ya dika oru nka. Richard (1929) na-agbado ukwu n'ikowa agumagu etu o diiri onwe ya na-adabeghi n'ihe ozọ gbara ya gburuguru. Nke a putara na akuko banyere odee, akuko ala na ihe ndi ozọ na-emegasi na gburugburu dika ihe adighi mkpa na nkowa akwukwo akuko, ejije ma o bu abụ. Mgbe a na-eji atụtụ ọdịdị a agu akwukwo agumagu, a na-agbakwasị ukwu na nhazi, ọdịdị na atumatụ okwu putagasiri ihe n'agumagu a na-elebara anya.

Atụtụ ọdịdị na-agba mbọ ijikota ndukorita na ihe emereme digasi n'akwukwo iji mee ka o nwee naani otu nghota mgbe a haziri ya. Nke a na-egosi na ndi ntucha abuo ma o bu karja were atutu a nyochaa otu agumagu, ihe nchoputa ha niile ga-abucha otu. Ufodu ndi ntucha jiri atutu odidi nyochaa abụ *Paradise Lost* nke John Milton dere. Na ya bu abụ, a hutara mmekorita agwa Adam na Eve dika ihe

enweghi etu o si gbasata alimalu John Milton ma o bu mmekorita ya na nwunye ya. Ozo kwa, isiokwu gbasara okpukpe na ya bu abu bu nke e lebara anya na-ekwughi ihe o bu la banyere etu John Milton si buru otu n'ime ndi isi uka n'ime senchuri nke iri na asaa n'England.

Cain (1999) kwara na ulokwukwo mmuta abu si natutu odidi puta. Ha bu atutu odidi Roshia na atutu odidi Amerika nke a na-akpokwa atutu ohuru. Atutu odidi Roshia dika Lemon na Reis (1965) siri kwaa bu ulokwukwo mmuta ntucha agumagu nke malitere na mba Roshia site n'agbata afo 1910 ruo n'afu 1930. O gunyere oru otutu ndi okammuta e nwere na Roshia ndi wetara mgbenwe na nnyocha agumagu site n'ime ka asusu abu na ngalaba agumagu ndi ozo guzosie ike ma kwuru onwe ha. Ha kwara na asusu agumagu diwara ihe n'asusu mgbasa ozi. N'otu aka ah, njem atutu odidi nke Amerika a kporo nnyocha ohuru bu nke ndi nkuzi koleeji mere ka o zuo uwa niile onu, choputara na usoro nnyocha odidi weputara uzọ kacha mma nke umu akwukwo ga-agbaso n'ikwa oru agumagu etu o di kara inoro nno na-ege nti na nkuzi banyere ndu ode na etu agumagu ndi ozo na ihe na-emegasi na gburugburu siri wee kpalite ya ideputa agumagu ah. Hansen (2004) ziputara na ngwucha afo 1930 ndi okammuta natutu nnyocha ohuru bu Cleanth Brooks na Roberth penn Warren deputara otutu akwukwo nke e ji mere ihe omumu na koleeji otutu afo. Mgbe afo 1950 na-abia na ngwucha, ndi usoro nnyocha ohuru malitere inyochaghari atutu a wee gbasawa aka n'usoro nnyocha ha.

Atutu odidi bu nke a hutara dika nke na-ezuchaghi oke maka na etu ugu si wee huta agumagu abughi ihe a gaeleghara anya. Mmadu abu enweghi ike igu otu akwukwo agumagu ma nye ya otu nkwa kpom kwem. O ga-enweriri

etu o si metuta oguu nke abuo. Nke a mere atutu ndi ozo jiri wee toputawa dika: atutu nghota oguu, atutu ndoko, maksizim, feminizim dgz. Etu o sila di, ndi tuputara atutu ndi a niile na-eweliri atutu odidi aka maka na o bu ya bu ide ji atutu ha. Atutu odidi dabara na nchocha a maka na abu e ji mere ihe nlereanya na nchocha a bu *Eke Une* bu nke e nwere ike inyocha na-ekwughi maka ndu onye dere ya ma o bu ihe na-emegasi na gburugburu ebe a toro ntoala ya. O bu nke e nwere ike igbaso usoro nnyocha odidi wee nyochaa dika abu nakwa dika akuko.

Nchocha ndi e merela n'isiokwu

N'agba nke a, ndi nchocha tulere nchocha ndi e merela n'isiokwu yitere isiokwu nchocha a. Nke a bu iji gosi ogo ndi nchocha ndi ozo garala na nchocha yiri nke a ma marakwa ma o nwekwara mkpa o di na a ga-eme nchocha a. Oru nchocha a ruturu aka ebe a gunyere: Ikwubuzo (2004), Apostolakis, Apostolaki, Apostolaki na Chorti (2010), Nnabuihe (2010), Nafi (2015), McIlvenna (2016) na Agha-Onu na Emeka-Nwobia (2017).

Ikwubuzo (2004) mere nchocha banyere akuko nkomiriko so iyi une na nka Obike tinyere n'*Eke Une*. Ebumnobi nchocha ya bu ichoputa ntunye echiche Obike n'elu akuko odinaala gbasara iyi une n'ide abu *Eke Une*. O gbara ufodu ndi Isieke Ibeku ajuju onu maka na o bu n'obodo ha ka iyi une di. O choputara na akuko nkomiriko a na-akobanyere iyi une ghoro ntoala Obike ji wee dee abu keakuko ya mana o tinyere nka nke ya, were ekemekeuche wee gbatikwuo akomako so ya. O choputakwara na iji akuko odinaala wee mere ebe mgbakwasu ukwu gosiri odee dika nwa amaala nke na-echekwa omenaala obodo ya. Ikwubuzo (2004) gakwara

n'ihu weputagasia ma kowaa ufodu isiokwu putara ihe na ya bu abu nke na-eziputa akparamagwa ndi mmadu n'ua taa. Nchocha Ikwubuzo (2004) yitere nchocha nke a maka na ha abuo jiri akwukwo agumagu *Eke Une* mere ebe isi nnweta njiatule. Ha abuo mere ngughari na nnyocha *Eke Une*. Ndiche di na nchocha abuo a bu na Ikwubuzo (2004) gbadoro ukwu n'inyocha abu a dika mgbatikwu agumagu odinaala mana o ziputaghi ya kpom kwem dika abu akuko dike ederede ndi Igbo nwere. Nke a mere o ji di ezigbo mkpa na e mere nchocha a iji gosi na ndi Igbo nwere abu akuko dike e dere n'asusu Igbo.

Apostolakis, Apostolaki, Apostolaki na Chorti (2010) mere nchocha banyere udi mmeru ahụ e nwere n'abụ akuko dike *Iliad* nke Homer dere. Ndi nchocha a hutara *Iliad* dika akwukwo agumagu di ezigbo mkpa nke na-eziputa omenaala ndi Greek mgbe ochie. N'abụ *Iliad*, Homer ziputara ngwucha agha Trojan nke noro afọ iri. Ndi luru agha a bu ndi obodo Achaia na Troy. Ebumnuche nchocha Apostolakis na ndi ozo (2010) gunyere ichoputa udi mmeru ahụ e nwegasiri na ya bu agha, ngwa agha e jiri mee ya na ndi o metugasiri. Ha gbasoro usoro igughari ntughari abu a n'asusu Bekee ugboro ugboro wee hoputasia ihe ndi e jiri mee nsere. Ha gosiri data ha na tebulu nke a haziri na pesenti na pesenti. Site na nchoputa ha, mmeru ahụ kachasi wee puta ihe na ya bu abu bu mmeru ahụ nke di ogbu. Ya bu nke butere onwu ndi o metutara. Ngwa agha e jikarisi wee meruo ndi mmadu ahụ bu ubè. Ndi a kachasi wee meruo ahụ n'ihu agha bu ndi Troy. Apostolakis na ndi ozo (2010) chikotara nchocha ha site n'ikwubi na etu Homer siri wee jiri asusu ndi ogwu wee kwuputasia mmeru ahụ ndi a gosiri na o so wee luo ya bu agha ma na-arukwa oru noosu n'ihu agha. Nchocha Apostolakis na ndi ozo (2010) yitere nchocha nke a maka na ha abuo ji akwukwo abu akuko

dike wee mere ebe nsere njiatule. Ndjiche bu na ha gbadoro ukwu na mmeru ahụ di n'abu akuko dike ndi Greek ebe nchocha a na-ekwu maka ihe ndi mebere *Eke Une* dika abu akuko dike ndi Igbo.

Nnabuihe (2010) mere nchocha banyere *Eke Une* dika abu akuko ifo dike ndi Igbo. Nchocha ya gbadoro ukwu n'ichoputa ike ndi ahụ Eke kpagasiri dika anu ndogbu bu dike nkomiiko na ufodu ihe ndi ozog megasiri n'abu *Eke Une* nke bu nsiripuru ihe ndi na-emegasi n'uwaa taa. O gbasoro usoro itulekorita njirimara dike odinaala na akparamagwa Eke Une ziputara wee tapia njiatule nchocha ya. Site na nchocha ya, o choputara na Eke ziputara agwa dike a na-ahụ n'akuko ifo site n'agha di iche iche o busoro ndi obodo Isieke na anumanu di iche iche. O gosikwara nsiripuru/mmalite ufodu ekere di n'uwaa taa dika udummiri na okochi, mputa egwurugwu na mmekorita mmadu na mmuo nke o bu Eke kpalitere. Nchocha Nnabuihe (2010) yiri nchocha nke a maka na ha abuo ji akwukwo *Eke Une* mere ebe nnweta njiatule. Ha abuo tulekwara emereme dike di na ya bu abu. Etu o sila di, nchocha a diwara ihe maka na o malitere ebe nchocha Nnabuihe (2010) kwusiri site n'igbasa aka nyochaa ihe niile mebere *Eke Une* nke mere ka o tozuo oke ibu abu Igbo, akuko Igbo na abu akuko dike ndi Igbo nwere.

Nafi (2015) mere nchocha banyere etu John Milton siri gosiputa Ekwensu dika agwa na *Paradise Lost* na nkowa onye bu dike. Ebumnuche nchocha ya gbadoro ukwu n'ichoputa ma Ekwensu o bu dike e nwere n'abu akuko dike *Paradise Lost* nke John Milton dere. Ihe kpaliri Nafi (2015) ime ya bu nchocha bu na e nweela otutu arumuka banyere nke a ma otutu ndi ntucha ekwenyela na Ekwensu bu dike e nwere na *Paradise Lost*. Usoro nchocha ya bu nke analitikal. Ya bu

igosi ihe niile ka o wee doo onye o bula anya. E mere nke a site n'ikowa Ekwensu dika agwa. Etu e si ziputa Ekwensu dika ekere buru nnukwu ibu ma too ogologo tinyekwara ejiji na-atu egwu o tinyegasiri n'ahu mere ya o dizie ka dike. Ya bu na o putara ihe dika mmadu puru iche. Nchocha ahụ ziputara na o nwere njirimara dike n'ezie mana o bu onye mmegide ohanaze. Ihe odee jiri wee kpuo agwa dika Ekwensu bu igosiputa na o bu onye siri ike ka ya na Chukwu luru ogu. Nke a mere ufodu jiri hutawa ya dika dike e nwere na ya bu abu. Akparamagwa dike nke Ekwensu ziputara na ya bu abu bu nke Nafi (2015) gosiri dika dike nke ugha maka na o bu onye iro ohanaze. Nafi (2015) chikotara nchocha ya site n'ikwu na agwa Ekwensu etozughị oke iwere onodu dika dike e nwere na *Paradise Lost* kama onye ga-ewere ya bu onodu bu Chukwu. Nchocha Nafi (2015) yitere nchocha nke a maka na ha abuo lebara anya n'abu akuko dike. Ndiiche di na ha abuo bu na nchocha Nafi (2015) gbadorokari ukwu n'inyocha otu agwa nke bu Ekwensu kariya inyocha abu niile.

Mcllvenna (2016) mere nchocha banyere oru akukonabu na-arụ na mgbasa ozi ogbaraohuru. Akukonabu dika o si huta ya bu otu n'ime uzo e si enweta ozi di utu na ntị kamgbe mmalite oge agba ogbaraohuru. Ebumnuche nchocha ya gbadoro ukwu n'ichoputa oru akukonabu na-arụ n'igbasa ozi o kachasi ozi onwu na mbibi di iche iche. Mcllvenna jiri nlereanya nsonye na igba ajuju onu wee nweta njiatule n'aka ndi na-egere ozi n'ulo mgbasa ozi. Nchocha ya gosiputara na ozi mgbawa obi e tinyere n'udi akukonabu na-ebuda ihe ufu so ozi ahụ kariya etu o si adi ma a koputa ya dika akuko. Njirimara akukonabu puru iche nke bu nka asusu, nksuma na ndanusoro na-eme ka ndi ngere na-ahuta onwu dika mgbanwe nkiti nke onye o bula na-agabiga. Akukonabu dika o si choputa na-arukwa oru dika ngwa nkuzi nke na-eziputa ajo

ihe na-emegasị n'ụwa dika ihe ịdọ aka na ntị ka onye na-eme ajoy ihe chegharia. Nchọcha McIlvenna (2016) yitere nchọcha a maka na ha niile jicha abụ a na-akọ akụkọ n'ime ya mere isiokwu. Etu o sila dị, nchọcha nke a diwara iche maka na ebe o na-agbado ụkwụ bụ n'abụ akụkọ dike nke na-eto ogologo karia n'akụkọ nabụ nke na-adị nkenke.

Agha-Onu na Emeka-Nwobia (2017) mere nchọcha banyere aka nka na ihe ndi mejuputara, "Ina-Aja" dika abụ akụkọ dike ndi Edda-Igbo. Abụ bụ otu n'ime agumagu onu ndi Edda nwere. Ndi nchọcha jiri igba ajuju onu wee nweta njiatule ha jiri mee nchọcha ha. Ha hoputara ndi okenye abuo site na mpaghara abuo mebere obodo Edda. Ndi a ka ha nwetara njiatule n'aka ha maka na ha bu ndi a turu anya na ha mara ihe dum banyere agumagu odinaala ndi Edda. Njiatule e nwetara bu nke a tulere ma kwaa n'uzo were anya. Nchọcha ha gosiri na abụ "Ina-Aja" bu nke juputara n'atumatu uche na atumatu uda dika: ilu, nsinuda, enyookwu, myiri dgz. Ihe ndi a ka e jiri weputa nkamma abụ akụkọ dike Ina-Aja. Ihe ndi nchọcha choputara maka ihe ndi mejuputara abụ "Ina-Aja" bu na abụ a ziputara ihe niile banyere akụkọ ala ndi Edda na etu ha si wee biri ebe ha bi taa. Ina-Aja nwa Ugo Inem luru ogo megide onye ochichi aka ike bu Ichie Irekwe Enunu nke Ibina were merie ma nputa ndi obodo ha n'aka ya. Otito dike sokwa n'ihe ndi juputara n'abụ "Ina-Aja" dika nchọcha e mere si di. Abụ akụkọ dike a ka ndi Edda ji echeta dike ha bu Ina-Aja ruo taa. Ozo kwa, Agha-Onu na Emeka-Nwobia (2017) choputara na emereme dike juputara n'abụ "Ina-Aja." Isi agwa bu Ina gosiputara na o bu nwa mmuo site n'ike o kpara malite mgbe o di na nwata wee ruo n'ogwugwu ndu ya. Ndi nchọcha gosiputara na abụ "Ina-Aja" bu abụ akụkọ dike ndi obodo Edda. Nchọcha Agha-Onu na Emeka-Nwobia (2017) yitere nchọcha a maka na ha niile lebara anya n'abụ

akukọ dike e nwere n'ala Igbo. Ha nyochakwara ike dike kpara. Ebe nchọcha ndị a nọ wee ndịiche bụ na nchọcha Agha-Onu na Emeka-Nwobia (2017) sitere n'agumagu ọnụ ebe nchọcha nke a sitere n'agumagu ederede.

Orụ ụfọdụ ndị nchọcha ndị ọzọ merela na mgbe gara aga nke yitere isiokwu a bụkwa nke onye nchọcha tūlegasiri. Ndị nchọcha lebara orụ ndị e merela anya iji chọpụta oghe nchọcha a kwesiri imechi. Nchọcha ha niile lebara anya n'ihe gbasara akukonabụ na abụ akukọ dike mana o nweghi nke lebara anya n'abụ ederede Igbo tumadi *Eke Une* inyocha ya dika abụ akukọ dike ederede ndi Igbo nwere. O bụ ya kpaliri mmuo ndi nchọcha igosi na o bughị naani ndi dike e nwerela na mba ọzọ ka e nwere ike ito site n'abụ akukọ dike. Atutụ e ji mee nsekasi na nchọcha a bụ atutụ odidi.

Eke Une Dika Abụ Akukọ Dike

Emereme dike n'*Eke Une*

Dika ndi nchọcha si ziputa na ntuleghari agumagu, anyi hutara ihe ndi bu njirimara dike n'abụ akukọ dike. Nchọcha a ga-agbado ukwu na ya wee gosiputa ma kowaa emereme dike putagasi ihè n'*Eke Une* iji gosi na o bụ abụ akukọ dike. Agwa meputara otutu emereme dike n'abụ a abughị mmadu kama o bụ nnukwu Eke nke bụ chi une ndi Isieke. Banyere omumu ya, o nweghi onye mara mgbe a muru ya kpom kwem ma o bụ onye muru ya. Mgbe o malitere biwe ndu ka odee kwuru na o bụ n'afọ timgbam. Mgbe ahụ ka o bidoro kpawa ike. O mepere ọnụ ya gbupụ nnukwu mmiri nke ghooro osimiri ma buko obodo Umuahia.

Ee, n'afọ timgbam ka i chere ọnụ,

Osimiri na akpakoro

Ewee ribido nne, ribido nna,

Wee ribido Ụmụahịa nke m. (ihu 7, ahịrị 32-35)

Ọ na-abụ Eke ahụ gbuputasia osimiri, ọ ga-esi n'ọnu gwuru mmiri pụta wee na-egwughari ma na-akpakwa mkpamkpa maka ibo obo onwu nwa ya nwoke a kpọrọ agwọ mmiri nke bụkwa okparaeze osimiri. N'oge mgbe ochie ka e kwuru na ndị Isieke Ibeku Ụmụahịa gburu ya. Nke a kpaliri anụ ndogbu a ka ọ kpawa ike n'obodo. Ndị obodo wee na-arịọ ya mgbaghara. Ha nwekwara ogbugba ndụ ka ọ gharakwa isogbu ha ọzọ.

N'ihì na nna anyị ha gburu okpara gi

I wee bọọ ha obo

Gbaghara! (ihu 7, ahịrị 40-43)

Oge ufodu, Eke a na-aputa na-akpaghari n'ime ohia na-achọ nri. Ọ gawa ichu nta n'abalị, ọ na-agbopua daimon o ji ahụ ụzọ. Ọ na-elo anumanu ọ bula ọ huru n'ime ohia. O richaa, ọ ga-akpuru kwa daimon ya soro isi banye n'ime Une. Ya bụ Eke na-emebisi ihe ma ọ buru na a kpasuo ya iwe ọ kachasi ma e zuru daimon o ji ahụ ụzọ. Otu mgbe ka dinta bjara kpuchie daimon ahụ ebe Eke hiri ya. Mgbe nke a mere, ochichiri gbara ya n'anya. Ọ malitere inye nsogbu site n'iwere odudu na-asu ohia na-adagbusi ihe niile.

N'etiti nderi

Odogwu dinta

Esitele n'elu osisi wuda

O wee buru ite ya!

Kpum! Na daiṃon!

Uzo wee ghorọ eke ohia

Ma mgbe o hụrụ onyinyo

Di ka nke mmadu

O wee kuru eze,

Wee kuru odudu

Na-aju ohia niile

“Olee onwa m?” (ihu 9-10, ahiri 97-108)

Daiṃon a ndi Isieke zuuru mere ka Eke a gaa n'ihu na-enye ha nsogbu. Ubochi niile, o ga-eguzoro oto kpuru mmadu loo. O lokwara ozu ebule rere ure ma o gbughi ya. Afọ anaghi eju ya eju. Oge o na-emekari nke a bu mgbe ndi Isieke na-enwe anuri. O megidere etu a ruo mgbe ike ilu ogu gwuru ndi Isieke. Ha kpokuru ndi France ka ha nyere ha aka iji ugboelu na bombu gbuo Eke ahụ. Ugboelu nke mbu bjara tunye ya nsi n'onu ma o nwughị. Nke abuo abia tadata onya ka o dorọ Eke Une mana o kuturu ugboelu ahụ. Nke ato bjara tuo ya bombu, gbaa ya egbe ma o dighi nke gburu ya. N'ezie,

Eke Une siri ike. O nagidere ihe onye ji ofo anaghi anara. Naani dike nwere ike iguzogide mgbu bombu na mgbu. Ihe Eke mere n'onodu di etu a bu iguzoro oto buo ugboelu ahụ aso chiririm! Ugboelu ahụ voputara anwuru ma sekasia. Mgbe o dasiri, ihe ozo a huru n'igwe bu egwurugwu nke na-aputa ma mmiri zochaa. Nke a mere odee dere si;

Lee ozo eferela bia!

O no n'ime ime elu,

O tuola bombu!

O ghasaala mgbu, ma lee

Eke nguzo oto kwusiri ike

Ewo! ugbo elu gbaalaa o!

Chirim! Igwe ahila anwuru

Ugbo elu ezekasia!

Mgbe anwuru oku ahụ

Ma o bu ijiriji gbadoro n'igwe

E wee choputa n'ihe foduru

Bu egwurugwu. (ihu 17, ahiri 268-281)

Ndị agha France ahụla na dike ndị Isieke abụghị nke e ji ngwa agha enweta, ha chọwara udo. Ugbọelu ikpeazụ ha zitere wetara Eke Une daimon ya. Eke ahụ saghere onụ nara daimon ya loo, udo wee loghachite n'etiti ya na ndị mmadụ.

Ọgụ Eke Une lụsoro ọkpọ mkpị, Eke mkpụmkpụ nke a na-akpọkwa Eke nta na ọsa ziputakwara emereme dike n'abụ a. Ọkpọ mpi bụ anụ a kowara dika anụ mpi agadaga na isi ọkpọ agadaga; nke gosiri na ọ bụ anụ siri ike ma nwekwaa akukụ ahụ (mpi) buru ibu e ji alụ ọgụ. Mana mgbe ọgụ suuru ya na Eke Une, naanị asọ ka o jiri bụkpọsịa ya anya, ọ ghorọ ozu, bụrụkwa anụ oriri.

Anụ mpi agadaga

Asọrọla isi jujurụ eke

Jujuba n'alaka osisi nta

Chai! Lekwa eke

Agwoola ọkpa aju;

Kirim piam!

O setia, ozu adoro

Eke une na-eyi daimon,

Agbaghasiala onwe ya

Nri ebirile oku! (ihu 20, ahiri 322-330)

Mgbe Eke lodara ọkpọ mpi chọọ ịkpụrụ daimọn ya, Eke mkpụmkpụ a na-akpọkwa Eke nta wee bịa kpụrụ ya n'ike. Eke Une nọ na-ekiri ya ma na-èké nkwucha iluso ya ọgụ, ọsa gbara bịa imegharị ya anya. Ọsa wusara ya n'isi, wusa ya n'ọdụ wee wughachi n'elu osisi. Nke a nyere eke nta ohere ilo daimọn ahụ. Ọ sa ekweghị Eke Une luo ọgụ inachite daimọn ya. Ọ wusara ya n'isi ọzọ ma malite ịta ya arụ. Iwe were dike Une, o wee gbūlie ọsa elu ọ gbafuo. Eke nta na-achọ iloda daimọn ahụ mana ọ gbadoro ya n'akpịrị. Eke Une n'onwe ya ekweghị ekwe. O were iwe sapee ọnụ ya lokoro Eke nta na daimọn ahụ. Dike emerielā ọzọ. O mekwaala ihe e ji akporo ya dike. O buru ha baa n'ime mmiri ebe o bi.

Akwa daimọn ahụ

Nọkwa n'ebe ọ nọ,

Ọ nọ n'akpịrị eke nta ahụ,

A gaghị ihu, a gaghị azụ!

Ma lee eke une ekweghị ekwe

O wee saghee ọnụ loo

N'iwe n'iwe eke nta ahụ

Na ihe ọ kpụ n'ọnụ!

Okwu agwụ, ọgụ ebie

Onye mmeri une eburule,

Ihe ya na onye iro ya

Banye n'odo mmiri gbiri gbiri (ihu 22, ahiri
380-391)

N'oge Atumbalaria na nna ya na-eme njem ila mba, ha zutere otu nwoke bukwa dike aha ya bu Mazi Ulku. Atumbalaria nwere mmasi ebe o no, o mee ka ha buru enyi. Atumbalaria gakwara n'ihu were ola majik nye Ulku ka o wee hu ya n'anya kariya ma na-ewetara ya akwa ugo. O kuziri ya etu e si eji ola ahụ eme anwansi. Enyi ha towarara uto. Malite mgbe ahụ ka nke bu emereme dike malitere putawazie ihe n'abu akuko dike a. Nke buzi dike mmadu sokwa na-akpa ike. Ulku malitere iluchitere Eke Une na Ada ogo. O were ola ahụ kpaa ike di iche iche. Nke a malitere mgbe nnunu di iche iche bjara iluso Ada na nna ya ogo n'elu ukwu osisi apu. Nnunu ndi a kwadoro igbu Ada na nna ya mana Ulku gbata oso enyemaka. Tupu Ulku erute nso, ha ekpekajala Ada na nna ya ahụ, obara na-asoputa mara mara. O kwusighi ebe ahụ, otu ugo buru ibu yara Ada na ntutu kegide n'osisi o noro ebe ahụ na-ebe so akwa. Ulku sitere n'ogba nkume ebe o no gbara puta. O tiri ukwu apu ahụ aka nnunu ndi ahụ niile daa n'ura. O riri elu ngwa ngwa chikoro akwa na umu nnunu chinye n'akpa. O tupuru ntutu Ada n'osisi ahụ kegide ya n'ahụ nna ya. Ulku ridatara tikwa apu ahụ aka ola mgbasị ya, ha niile eteta n'ura. Nnunu ndi a chuwara ya oso maka umu ha o chi. Nke a nyere Ada na nna ya ohere iwere oso dakpuo n'ime une.

Ma nke ahụ ezughi!

Ya mere Ulku weere ete rja elu ososo,

O wee chikosa o bughị naanị akwa

Kama mụ rịrịi niile;

Ebe ọ bụ na ha dịn n'ura

Ọ topurụ ntutu Ada n'osisi ahụ

Wee kegide ya n'ahụ nna ya (ihu 41, ahịrị 821-827)

Nke bụ agha malitere ida n'etiti Ulku na nnụnụ ndị a. Ha niile malitere na-efegharị ya n'isi na-achọ ka ha rie anụ ya. Ulku wekwara aka tie n'ukwu apụ, ụra aturū ha. Ha nọgidere ebe ahụ na-ekwo ụra ruo na mgbede, Ulku were nwayọọ mịrị onwe ya lawa. Mgbe ọ gbalagara, nnụnụ ndị a tetara ma buru ọgụ bukwasi ndị Isieke niile. Eke Une na Ada putara ka ha wegara Ulku ego maka ikele ya n'ihe oma o mere ha mana nnụnụ ndị a chughachiri ha azụ. Ha gbanahurū ugo b́jara isekasi Ada ntutu wee mikpuo n'ime une. Etu o sila d́, nke a emeghi ka ndi Isieke kwusi ife Eke Une ma na-akwanyekwara ya ugwu. Ha kwuru n'ezie na Eke daimon Isieke enweghi atụ.

Lee chi emeneme une

Nke na-eri nguzo ọtọ,

Ka ọ na-ehudata isi ya n'ime obodo!

Lee n'azụ ya ada ya bu ego

Bụ nke ọ na-ewetara Ulku;

E-e, laghachinụ, gbaanụ ọsọ laghachi

N’ihi na anụnyị iwe dị, na-efeta

Idokasi unu;

Kama jikerenu ilu agha elu. (ihu 43, ahiri 877-885)

Emereme dike putakwa n’abu a mgbe Ulku choro ilu Ada nwa Eke Une. Maka na Ada bu nwa mmuo, onye ga-
alu ya ga-abuka onye nwere ike ime ihe mmuo. N’ebe a ka
dike mmadu na dike mmuo noro wee zute. O bughị ogo ka ha
biara ilu. Ihe ha zutere ime bu ka a nwalee Ulku ka ha mara
ma o tozokwara ilu Ada. Lee ihe Ada gwara ya:

“Ire papa m na owogho ọny ya

Ka o ga-eji lee ma i kakwara aka!

Ma o buru na o dikasiri gi mka,

Nodu n’ebe a, ka m bia” (ihu 48, ahiri 997-1000)

Otu onu ahụ Eke Une ji elokota ebule e ji choro ya
aja na onye biara ichu aja ka a choro iji mara ma Ulku o kara
aka ilu Ada. Nke a bu nnukwu ihe itunanya. Mgbe Ada
gwachara Ulku ihe ndi a, o gakwuru nna ya ha emikpuo n’ime
Une. N’ebe ahụ ka o noro gwa nna ya ihe ha kpara. Nna ya
kwadoro onwe ya nke oma maka mmeghari ahụ a. Ha
putakwa ozo, Ada agaa rja elu nturukpa ebe o ga-ano
hutachaa ihe ga-aga n’etiti nna ya na Ulku. Eke saghere onu
ya choo ikpuru Ulku mana dike mmadu atughi egwu o bua.
Eke miputaziri abadaba ire ya were na-aracha Ulku ihu ma ujo
atughi ya. Udi aso ahụ o na-abu o gbuo, ugbu elu esekasja,
egwurugwu aputa n’igwe ka o gbubara Ulku n’ime onu ma o

daghị. O wekwara eze ya nke Obike kōwara dīka eze agadaga
were sutu Ulku ọnụ ma werekwa nnukwu ọdụdụ ya na-ehi ya
n'ahụ. Ihe ndị a niile amapughị Ulku obi.

Ọsọsọ o were asọ

Gbubaa ya n'ime ọnụ,

O werela eze agadaga

Na agba ojọọ ya,

Wee sụtụ ya ọnụ

Tupu o were ọdụdụ

Na-ehi ya n'ahụ gburu gburu;

Ma nke a atupiağhị Ulku ọkọ (ihu 48-49, ahịrị 1017-1025)

Ebe ọ bụ na nke a atupiağhị Ulku ọkọ, Eke Une
meziri nke dī egwu a tūrụ anya na ọ ga-awụ Ulku akpata oyi
n'ahụ. Ọ kworọ ya n'azụ site n'ime ugbo ya gaa n'alaka osisi.
Ọ malitere ilo ya. O loro ya site n'ụkwụ ruo n'ukwu. Nke ahụ
ezughị o wee bulie ya elu nke bụ na ọ fọdurụ ntakiri ka isi ya
detụ n'urukpu. Ndị Isieke niile hūrụ ya maa jijiji. Mgbe Eke
Une hūrụ na onye b́ara ilu nwa ya bụ dike n'ezie, ọ kpūrụ ya
dosa, ọ loğhachi n'ime ugbo. Ọ hapūrụ ya ebe ahụ loğhachi
n'ime une.

Ya mere eke kworọ ya n'azụ

Wee busa ya n'alaka osisi,

O malitekwarā ìkpurū ya loo

Site n'ukwū ruo n'ukwu;

N'ikpe azū o rụgidere ọdū na mmiri

Wee bulie ya elu ka o fọdū nta

Isi Ulku edetū n'urukpu

Oha na eze hūrū wee maa jijiji

E mesia eke sūrū,

Ulku lọdatara wee baa n'ugbo

O welikwara olu ya elu ma bua

“Obaredo, obaredo!”

Ugbu a lee eke une ka o na-ala (ihu 49-50, ahiri 1028-1040)

Ụtọ Ada na Ulku bịa n'isi njedebe mgbe Ada gwara ya were nwanne ya nwaanyị bụ Ojugo nye nna ya ma Ulku juru aju. Nke a buteziri ezigbo agha dike n'etiti Ulku na Eke Une. Ike na ike ezutela ugbu a. Ndị mmadụ chere na ndu Ulku na Ojugo abiala n'isi njedebe mana ha amaghị na o bụ ugbu a ka ha ga-egosi na ụwa anaghị adịcha etu e chere. Eke buru Ada n'olu etu ha si aga wuchie na be Ulku. Ada zipuru agwọ okporo anọ ka ha laa ndu Ulku na ada nne ya n'iyi. Ka agwọ

ndị ahụ na-abịa, Ulku na Ojugo gbara ọsọ rigowe n'ukwu osisi ahụ Ulku wee were aka ọla majik ya tie osisi ahụ agwọ niile adaa n'ụra. Ulku ghọrọ onye mmeri na nke a. Nke a bụ emereme puru icha nke na-eziputa akparamagwa dike.

Lee kwa ada eke n'olu nna ya!

Ngwa ngwa Ada sitere n'ebe ahụ

Wee tadata agwọ okporo anọ

Nke chusara Ulku na ada nne ya;

Ha weere ọsọ rigo osisi flawa

Ka agwọ ndị a ghara itụ ha

Mgbe ha chụurụ ha rigota

Wee chọkwaa imerụ ha ahụ

Ulku mere ngwa ngwa maa osisi ahụ ụra,

Wee ghọọ onye mmeri;

Lee agwọ ka ha na-atụ oro ụra! (ihu 53, ahiri 1106-1116)

Ulku na nwanne ya nọ na-anurị na ha emerielala, ha amaghị na onye ha na ya na-alụ ọgụ bụ dike n'agha. Ebe ọ bụ na agwọ okporo enweghị ike ime ihe e zigara ha ka ha mee, Eke Une zipuru agwọ ọdị mkpụmkpụ eme ire. N'otu ntabianya, ọ tara Ojugo n'aka. Ka Ojugo na-ebe akwa, Ulku

gbatara ọsọ enyemaka bja kwagide ya n'ukwu flawa ahụ, agwọ mkpụmkpụ daa n'ura. Ulku nọrọ ebe a gosi n'ezie na mberede nyiri dike mana o bu mberede ka e ji ama dike. O mere ngwa ngwa mee ka nsi agwọ tanyere Ojugo n'ahụ ghara igbago ya n'obi nke nwere ike igbu ya. O were akwa e sighi n'okụ nye Ojugo, o nọo ya dikwa ndu. Nke a gosiri na o nwere ike na amamihe ontarachi.

Mgbe nke a gasiri lee Ulku

Weere onu michasia elu agwo

Site n'aru ahụ;

N'ikpeazu o nyere Ojugo

Akwa di ndu nke o nuru

Wee di ndu (ihu 54, ahiri 1130-1135)

Eke Une ziputara akparamagwa umu mmuo ebe a site n'izite agwo ndi a ka ha tagbuo umu mmadu. Ulku n'aka nke ya ziputara akparamagwa dike mmadu site n'iji amamihe ya mee ihe o mere iji mebie nkata Eke Une na ada ya kpara ha. Ogu dike anu ndogbu na dike mmadu gakwara n'ihu. Eke Une guzoro oto otu ubochi ebe o na-eche Ulku ka o puta ka ha malitekwa ugu ha ebe o kwusiri. Ulku chere na ugu agwula nke mere ka ya na Ojugo wee tere egwu puta. Mgbe ahụ ka Eke wedara isi ala, Mamị (Ada) wee dakwasị Ulku, ha wee lwa ugu. Mgbe Ulku chorọ imeru ya ahụ, o gbara ọsọ loghachi n'azu nna ya. Ha were idide kuo n'ihe oriri na ihe onunu niile Ulku nwere n'ulo, maa ya aka n'ihu site n'igwa ya na o mara na o bu dike, ya were nri rie. O malitere na mmiri.

Ulku chọọ ịny mmiri ọ bụrụ na nnukwu idide jupụtara na ya. Ọ wufuru mmiri ahụ, hụ ka idide na-erugharị n'ala. Mgbe o welitere mmanya biya ka ọ nūọ, otu ihe ahụ mekwara. Ikwu na ibe ya butekwara ya utara na ofe ka o rie nri mana otu ihe ahụ mekwara.

N'ebe ahụ ka ha nọ wee tie mkpu si:

“Ulku ị mara na ị bụ dike

Kpuenụ n'ụlọ were nri rie!”

Ebe akpịrị kpọrọla ya nkụ,

Ulku tiri mkpu;

Lee Ojugo leekwa glasị mmiri,

Ma mgbe ọ chọrọ ịny ya,

Leekwa idide si n'ime ya na-apụta...(ihu 61-62, ahirị 1136-1323)

Ebe ọ bụ na Eke Une na ada ya mara Ulku aka ma ọ bụrụ dike, nke a kpaliri ya ikpa agwa dike. N'egbughị oge, ọ gbara ọsọ gaa n'ukwu apụ were aka mgbasị ya maa ya ụra, nnụnụ niile nọ n'elu adaa n'ụra. Nke a nyere ya ohere irigoro n'elu osisi ahụ chikọrọ akwa na ụmụ nnụnụ ahụ niile chiri lawa. Etu a ka o si zite nnụnụ ekweghị nguta ọnyị ka ha bịa lụchitere ya ọgụ. Ọ chiri akwa ndị ahụ baa n'ụlọ kwachie ụzọ. Mgbe okoko na ugo tetara n'ụra, ha chọrọ ụmụ ha bịawa. Ha rutere na-efegharị ebe niile na-ahughị ụzọ ha ga-esi banye. Lee, ha hụrụ Eke Une na ada ya ebe ha guzo, ha eburu ọgụ

buso ha. Ha were mbọ na-esekasị ha ekwo mana chi Une ndị
Isieke were ịta eze chughachi ha azụ.

Mgbe ọ chiri ha rute ụlọ,

Eke na ada ya na-eguzo ọtọ,

Ma ha amaghị ihe dị ya n'obi! (ihu 63, ahịrị 1374-1376)

Sọsọ mbọ mbọ

Ka ha ji nọgide ha n'ekwo

Rue mgbe eke une weere

Ija eze chulaga ha azụ (ihu 64, ahịrị 1398-1401)

Ugo na okoko ekweghị ekwe. Ha bjakwara ọgụ ọzọ
nke mere ka Eke ahụ kpurụ otu loo. Ebe a ka nke bụ ọgụ dike
malitere. Obike nọrọ ebe a kwuo sị, “Dike na dike ibe ya
zutere (ihu 65, ahịrị 1411). Ọgụ a gakwara n'ihu. Eke ji eze
na-ata nnụnụ ma nnụnụ ji ọnụ na-atụ Eke na ada ya. Ulku bụ
onye nwe ọgụ ka nọkwa n'ime ụlọ na-ezu ike. O were
amamihe ya dika mmadụ wee kpasuo nnụnụ ndị a ịluchitere
ya ọgụ. Nnụnụ ndị a nọ na-achugharị Ada o wee na-efegharị
n'ahụ nna ya. O were ọdụ chusasịa ha nke mere ka ha chee
ihu n'ebe idide nọ wee na-akwadokwa ịbịa buruwe ụmụ
mmadụ etu ha merela na mbụ. Nke a kpaliri Ulku imeghe ụzọ
ya wee togbapụrụ ha ụmụ ha.

Mgbe e chere na ọgụ agwula, mgbe e chere na ala
ajụla oyi, okoko na ugo bjakwara ọgụ ọzọ megide Eke na

ada ya. Nke a bụ ọgụ dike kacha. Ha jiri iwe wee sekasịa Eke Une isi ya, ọ gbawa ọbara. Ha sekapụkwara Ada ntutu niile dị ya n'isi. Eke na Ada hụrụ na ọnwụ bụ ihe chere ha n'ihu, ha ewere ọsọ danye n'ime Une. Ụbọchị ahụ, Une gbọrọ ụfufu. Etu mmalite ndụ dike Eke Une si gbaa ọhaneze ghari, etu a ka ụla ya sikwa wee gbagwojuo onye ọ bụla anya. Kama ọ ga-anwụ ọnwụ ihere ma ọ bụ kwere ka ndị iro ya dọrọ ya n'agha, abụ a kwuru na Eke Une lara ezumike nka. Ugbu a, chi Une nke bụ Eke na-ehi dajmọn akaala nka. Ike ọgụ adighịkwa ya nke ike ichụ nta ji adị ya. Ọ banyere n'ime ala si etu ahụ lakpuo n'osimiri ime ala nke bụ mba ebighị ebi. O du ada ya laa ezumike a mgbe ọ zoputachara ya n'agha nke odee kowara dika agha nke nzuzu na iberibe butere.

...Iyi une nne m

I lara dūwa dūwa,

I tikwara ụfufu n'ubochi ahụ

Bụ ụbọchị onye nwe gi

Siri n'agha lota:

Bụ agha nke kanyo kanyo kpatara!

Me ekele dīrī une, dīkwara ala

Nke na-ekweghị ka aha rie ha. (ihu 68, ahiri 1474-1482)

...O siwokwa n'ọnụ ọba

Wee laa mba ebighi ebi,

Wee lakpuo n'osimiri ime ala

Na ndu na-abughị n'onwu. (ihu 69, ahiri 1489-1491)

O bughị ebumnobi odee abụ a ikwu na e gburu dike mmuo o kpuru n'abụ ya. O were ụzọ di etu a gosiputa n'ezie na o nwere ozuzu n'akanka maka ide abụ akuko dike. O bukwu ụzọ di mgbagwoju anya etu a ka a na-esi eweta njedebe dike n'abụ akuko dike ndi Greek mgbe ochie n'isi njedebe.

Nchikota

N'inyocha *Eke Une* dika abụ akuko dike, ndi nchocha hutara otutu emereme dike di iche iche putara ihe n'akwukwo a. Emereme ndi a ka e ji ama abụ akuko dike. Ogu nke mbu bu nke eke lusoro ndi obodo Isieke mgbe dinta zuru daimon ya. Mgbe ndi Isieke biara ichuru Eke Une aja udo, o sapere onu loo ebule e jiri churo ya aja na onye na-enye ya ebule ahụ. E nwekwara agha nke daputara n'etiti Eke Une na ndi agha France ebe ha turu ya bombu o wee were aso bukpofia ugboelu ha. Eke Une na anu okpo mpi agadaga lukwara ogu mgbe Eke na-achu nta. N'otu ebe ahụ, Eke nta na osa lusokwara ya ogu. Eke nta zowara daimon tutu Eke Une akpuru ya na daimon loo. Otutu nnunu dika okoko, ugo na anu turu agwa lusokwara Eke Une na Ada ogu n'ukwu osisi apu. Ha sekasiwara Eke Une na ada ya ahụ nke mere ka ha gbawa obara mana Ulku dike mmadu biara zoputa enyi ya nwaanyi o huru n'anya nakwa nna ya. Ulku chiru umu nnunu lawa nke kpaliri nnunu niile ibuso Ulku na ndi Isieke niile

agha. Ha biakwara oḡu nke abụo ma ma buruchaa ụmụaka niile na-anụ ara maka ụmụ ha Ulku chiri.

Mmechi

Ndi na-eche na asusu Igbo etozughi oke iji dee abụ toro ogologo nke korọ akuko dike ahula na asusu Igbo zuru oke iji mee nke a. Ndi na-echekwa na ndi Igbo enweghi ode nke nwere ike ide abụ akuko dike ahula na Emmanuel Obike emeela ya. Nchocha a emeela ka o doo anya na *Eke Une* abughi akukonabụ (ballad) dika e si deputa n'ihu ya bu akwukwo. N'ezie, o bu abụ akuko dike (epic) di omimi nke nyerela aka na ntolite abụ ederede Igbo. Nchocha a egosila na "Original Igbo Ballad" e dekwasiri n'ihu *Eke Une* bu ndejo ma o bu ndehie nke sitere n'aka W. O Nsofo na F.C. Ogbalu bu ndi gughariri ya bu oru tupu e biputa ya (Obike 2007:3). Obike n'onwe ya mara na abụ o dere bu abụ akuko dike (epic poetry). Ya mere o jiri kwuo ya n'ihu nke anọ ebe o dere okwu mmalite na abụ di etu a ka ndi ocha na-akpo abụ akuko dike (epic). O gakwara n'ihu rịo ka ndi na-atu atumatu n'ihe gbasara Igbo nabata ya. N'ajuru onu Nnabuihe (1990) gbakwara Obike, o choputara na odee aguola otutu abụ akuko dike ndi mba Greek ebe o noro wee muta nka e ji ede udi abụ a. Sitekwa n'ihe nchoputa ihe nchocha a, iruwakwa uka na ndi Igbo enweghi abụ akuko dike ederede nke ha bu okwu enweghi isi na odi. *Eke Une* bu akwukwo e nyocharala wee choputa n'ezie na o tozuru oke ma burukwa abụ akuko dike Igbo.

Mkpoku

Nke a bụ ihe mkpọku nye ndị ọzọ na-edegasi abụ Igbo ka ha werekwa abụ kọọ ogologo akụkọ nke nwere emereme na asụsụ dike. Ndị nchọcha ndị ọzọ ka ndị nchọcha a na-ariọ ka ha mekwuo nchọcha na mpaghara ọzọ n'abụ *Eke Une* dika etu o si metuta mgbatị agụmagu ọnụ Igbo nakwa dika akwukwọ akụkọ ala ndị Ibeku Umuahia. Ndị ulọ ọrụ na-ahụ maka ule na agumakwukwọ n'ala Naijiria dika WAEC, NECO, JAMB na ndị ọzọ ka anyị na-ariọ ka ha tinyekwa *Eke Une* dika otu n'ime akwukwọ e ji eme ule. Site na nke a, abụ ederede Igbo ga-etowanye kari etu ọ dị ugbo a.

Edensibia

- Abrams. M. H., & Harpham, G. G. (2012). *A glosarry of literwy terms*. United States of America: Michael Rosenberg.
- Abonyi, D. O. & Eze, E. A. (2016). Developing the mental and woridview of the Igbo child through gbo epic poetry. *Journal of Philosophy and Religion*, 25(1), 127-130.
- Agha-Onu, M., & Erneka-Nwobia, N. (2017). The content and style of Ina-Aja: The epic of Edda-Igbo. *Middle-East Journal of Scientflc Research*, 25(7), 1582-1590.
- Akaeze, C. M. & Okoro. M. O. (2017). *Onye na nke ya*. Obosi: Pacific Publishers Ltd.
- Apostolakis, E., Apostolaki, G., Apostolaki, M., & Chorti, M. (2010). The reported thoracic injuries in Homer's Iliad. *Journal of Cardiothoracic Surgery*, 5(1), 114-118.
- Awotunde, P.O., & Ugodulunwa C. A. (2004) *Research methods in education*. Jos: Fab Anieh (Nig) Ltd.

- Benard. A. (2000). *History and theory in anthropology*. Cambridge: CUP.
- Cain, M. A. (1999) Problematizing formalism: A double-cross of genre boundaries. *College Composition and Communication*, 51(1), 89-95
- Davis, K. & Moore, W. (1945). Some principles of stratification. *American Sociological Review*, 10. (2), 242-249.
- Hansen, J. (2004). Formalism and its malcontents: Benjamin and de man on the function of allegory. *New Literary History*, 35, (4) 663-665.
- Ikwubuzo, I. (2004), The myth of iyi une and Obike's creative inputs in Eke Une. *Nsukka Journal of the Humanities*, 1(14), 160-179.
- Lemon, L. & Rei, M. (1965). *Regents' critics*. Nebraska: University Press.
- Mellvanna, U, (2016). Ballads of death and disaster: The role of ballad in early modern news transmission. In J. Spings & C. Zika (Eds.), *Disaster, death and emotions in the shadow of the apocalypse*. (pp. 275-294). Kent: University Press.
- Melvin, K. (1953). Some principles of stratification: A critical analysis. *American Sociological Review*, 18. (4), 387-394.
- Nafi, J. S. (2015). Milton's portrayal of Satan in Paradise lost and the notion of heroism. *International Journal of Literature and Arts*, 3(3). 22-28.
- Nnabuihe, C. B. (1990). Omenaala n'abụ Eke Une, Arụmaru B. A., University of Lagos, Lagos.
- Nnabuihe, B. C. (2010). Eke une as a heroic mythical epic poem of the Igbo. *Journal of Cultural Studies*, 3, 90-110.
- Nwadike, I. U. (1992). *Ntọala agụmagu*. Onitsha: Iflmanya

Publishers.

Nwana, P. (1933). *Omenukọ*. Nigeria: African Heritage Press.

Obike, E. (2007). *Eke une: An original Igbo ballad (poems)*. Onitsha: University Publishing Company.

Offer, J. (1993). *Political writings*. Cambridge: University Press.

Persons, T. (1961). *Theories of society: Foundations of modern sociological theory*. New York: Free Press.

Richard, I. A. (1929). *Practical criticism: A study of literary judgement*. New York: Routledge.